

УДК 343

СЕЛЕЗНЬОВА О.М., кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету,
ПВНЗ “Буковинський університет” (м. Чернівці)

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО: СУТНІСТЬ, ОСОБЛИВОСТІ, СТАНОВЛЕННЯ

Анотація. У статті розглядаються особливості інформаційного суспільства в період його становлення, значна увага приділяється інформаційній свідомості. Проводиться розмежування категорій інформаційного суспільства та віртуального суспільства, причини різних рівнів інформаційного суспільства.

Ключові слова: інформаційне суспільство, інформаційна свідомість, віртуальне суспільство, Інтернет, мережево-інформаційна свобода.

Аннотация. В статье рассматриваются особенности информационного общества в период его становления, значительное внимание уделяется информационному сознанию. Проводится разграничение категорий информационного общества и виртуального общества, причины различных уровней информационного общества.

Ключевые слова: информационное общество, информационное сознание, виртуальное общество, Интернет, сетевое-информационная свобода.

Summary: The article deals with features of information society during its formation, considerable attention is paid to information consciousness. The categories of information society and virtual society are distinguished. Article specifies the reasons for different levels of the information society.

Keywords: information society, information consciousness, virtual society, Internet, network and information freedom.

Постановка проблеми. Людство у своєму шляху пройшло кілька етапів соціального розвитку – починаючи від первісних форм суспільного життя до багатогранного індустріалізму, який проте не є остаточним вибором організації людиною свого існування. Дедалі частіше говориться про появу та блискавичне становлення постіндустріального суспільства, котре називають інформаційним. Сам термін “інформаційне суспільство” з’являється на початку 70-х років ХХ століття; його вживають у своїх працях Ю. Ханші, Д. Белл, Ф. Махлуп та деякі інші науковці. Разом з тим, стрімка розбудова інформаційного суспільства обумовлює проведення ґрунтовних досліджень цього явища. Зважаючи на його постійну трансформацію та глобальний характер, актуальність наукового аналізу інформаційного суспільства не викликає сумнівів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Своєю увагою на сутність інформаційного суспільства звертали вчені різних галузей науки – філософії, соціології, політології (Р. Абдєєв, Д. Дубов, В. Іванов, М. Кастельс, А. Колодюк, В. Скалацький, Е. Тоффлер та інші). Розглядали інформаційне суспільство у своїх доробках і дослідники-юристи: І. Бачило, К. Беляков, В. Брижко, В. Копилов, Н. Кушакова-Костицька, А. Новицький, Н. Савінова, П. Уваров та інші). Однак існуючі на сьогодні теоретичні узагальнення інформаційного суспільства потребують свого подальшого вивчення.

Метою статті є розкриття особливостей інформаційного суспільства та з’ясування умов його становлення в Україні.

Виклад основних положень. Як зазначає Є. Горошко, у ХХ столітті формування глобальних інформаційних мереж та систем, поява нових комунікаційних технологій вперше в історії людства створили умови пов'язати буквально кожного з кожним, об'єднати інформаційні ресурси нашої цивілізації та забезпечити доступ до них практично будь-якому жителю Землі [1, с. 407]. Такий стан речей дозволяє говорити про існування нової фази форми існування людини – інформаційного суспільства.

“Інформаційне суспільство” не представляє собою стале поняття. Оскільки сьогодні можна спостерігати його становлення, характерні ознаки інформаційного суспільства тільки формуються. Однак у сучасній науці існують неодноразові спроби дати визначення інформаційному суспільству. Так, приміром, останнє розглядають як витвір соціологічної концепції, що визначає головним чинником розвитку суспільства виробництво й використання науково-технічної та іншої інформації [2, с. 66], або обумовлюють як гуманітарну категорію, що описує якісні суспільні трансформації, зміщення акцентів із виробничої до невиробничої сфер, зміну характеру інформаційних потоків, групових та індивідуальних ідентичностей [3, с. 5] тощо. Такі визначення хоча і розкривають певну бік сутності інформаційного суспільства, проте не є повними та остаточними, через те, що категорія інформаційного суспільства носить міжгалузевий та міждисциплінарний характер. На наш погляд, така категорія може мати ознаки, притаманні їй особливості, але стале поняття (з огляду на його мінливість та всеохопленість) надати не представляється можливим. Наявні в сучасній науці різноманітні концепції та підходи лише підкреслюють багатоманітність проявів сутності інформаційного суспільства.

Впровадження інформаційних технологій відбувається швидко та носить масовий характер. Така ситуація зумовлює виникнення технократичного підходу, згідно з яким рівень інформаційного суспільства визначається кількістю інформаційних технологій. Іншими словами, чим більше застосовується інформаційних технологій в різних сферах життя, тим вищий рівень інформаційного суспільства. Думається, що такий підхід не є достатньо зваженим. Ми приєднуємося до позиції, коли технологічна особливість інформаційного суспільства є лише однією із складових частин процесу формування інформаційного суспільства. Зокрема, Н.Б. Новицька зазначає, що крім технологічної складової, в основі формування інформаційного суспільства лежать ще гуманітарна та правова складові [4, с. 165].

Формування інформаційного суспільства – неоднозначний складний процес, що передбачає перехід з одного стану в розвитку цивілізації до іншого. Його складність обумовлюється низкою особливостей. Розглянемо їх.

Згідно з С. Пюкке говорити про наявність інформаційного суспільства можна в тому випадку, коли більше половини його членів зайнято у сфері виробництва комунікативної інформації та надання інформаційних послуг [5]. Таке твердження є достатньо дискусійним. Чи є інформаційним суспільство, де такою діяльністю зайнята третина населення або якщо така діяльність тільки починає впроваджуватися? Зазначена ситуація дозволяє тільки характеризувати рівень інформаційного суспільства. Прагнення, можливості держави та окремої людини відіграють неабияку роль у формуванні інформаційного суспільства – від найнижчого до найвищого його рівнів.

Разом з тим, неправильним було б вважати, що суспільство, де інформація має важливе значення, буде інформаційним. В останньому інформацію можна зберігати, передавати, продавати, поширювати, користуватися. Тобто вчиняти із нею свідомі та спрямовані задля якоїсь цілі відповідні дії. Можна погодитися з С. Яскулою – “у сучасному інформаційному просторі зростає роль можливості орієнтації та механізмів відбору інформації” [6, с. 247]. Це і є показником позитивного розвитку інформаційного

суспільства, адже, як пише Н. Кушакова-Костицька, саме таке суспільство “характеризується насамперед тим, що головна роль у ньому належатиме інформаційній діяльності, яка стане найвищою цінністю” [7, с. 132].

Для зародження та подальшого становлення інформаційного суспільства відіграє першочергову роль інформаційна свідомість. На думку А.В. Колодюка, формування інформаційної свідомості – це фундаментальна передумова для використання інформаційно-комунікативних технологій в житті кожного громадянина [8, с. 10]. Дійсно, не усвідомивши роль та значення, а отже, потребу використання інформаційних технологій у побуті та суспільному житті, про існування і тим паче подальшу розбудову інформаційного суспільства не може бути й мови.

Інформаційну свідомість можна поділити на такі види:

а) за суб’єктивним критерієм:

1) інформаційна свідомість людини – відображає ставлення особи до інформаційних технологій на побутовому рівні;

2) інформаційна свідомість колективу – обумовлює розуміння та використання групою осіб певної сукупності інформаційних знань (колектив науковців інституту, що займається проблемами інформаційного простору, колектив програмістів, студентське середовище відповідного факультету вищого навчального закладу і т.д.);

3) інформаційна свідомість народу – передбачає загальне уявлення про інформаційну сферу народом певної держави;

4) інформаційна свідомість людства – уявляється як глобальний показник усвідомлення людьми усіх країн інформаційного простору, його масштабу та можливостей;

б) за значимістю:

1) буденна інформаційна свідомість – характерна більшості людей;

2) професійна інформаційна свідомість – створюється цілеспрямовано та притаманна порівняно невеликому колу осіб із спеціальними знаннями.

Категорія інформаційної свідомості дає можливість розкрити поняття “споживача” та “неспоживача” інформації. Відокремлюючись від інформаційного надбання суспільства або володіючи занадто низьким рівнем інформаційної свідомості, людина представляє собою “неспоживача” інформації, тим самим випадаючи з інформаційного простору.

Зазначене поняття (“неспоживач” інформації) не нове і уже розглядалося в науці ще у 80-х роках ХХ століття [9], проте набирає значення та сучасного змісту з кожною новою фазою інформаційного суспільства. Особливим завданням стоїть зменшення кількості неспоживачів інформації, що сприяє тим самим позитивному розвитку інформаційного суспільства.

Існування неспоживачів інформації, різних видів інформаційної свідомості (або її відсутність), неоднаковий економічний та політико-правовий стан держав зумовлюють нерівномірність утворення та розвитку інформаційного суспільства. Одні країни прагнуть досягти найвищого рівня інформаційного суспільства, спрямовуючи у заходи з формування інформаційної свідомості та інформатизацію різних сфер життя значні фінансові ресурси, другі – обмежуються інформатизацією у провідних галузях та декларуванням основних принципів існування інформаційного суспільства, а треті – відпускають ситуацію на самоплив, обґрунтовуючи це браком коштів, важким економічним станом, невисокою інформаційною культурою населення. І звичайно, можна говорити, що інформаційне суспільство є суспільством без кордонів та не обумовлено певною територією, однак навряд хто буде заперечувати, що рівень інформаційного суспільства у Сполучених Штатах Америки незрівнянно вищий, ніж, скажімо, у Кенії. Тому, характеризуючи інформаційне суспільство як суспільство без

кордонів, варто розуміти під цим, що між споживачами інформації здійснюється обмін цією інформацією за допомогою відповідних засобів зв'язку (наприклад, завдяки мережі Інтернет), і при цьому справді кордони держав не відіграють ніякого значення.

Широке використання мережі Інтернет, загальна інформатизація, запровадження електронного документообігу сприяють зменшенню паперових носіїв інформації. Це є однією з вагомих особливостей інформаційного суспільства. В усі часи паперові книги та документи цінувалися дуже високо. Це був один з найбільш поширених способів зберегти інформацію та передати її наступним поколінням. В інформаційному суспільстві здійснюється переверт такого стану речей. Доступ до інформації можливий за допомогою загальнодержавних електронних інформаційних ресурсів, і паперові носії втрачають свою вагу.

Розглядаючи Інтернет як невід'ємний атрибут інформаційного суспільства, виникає питання розмежування понять “інформаційне суспільство” та “віртуальне суспільство”. Як підмічає Д.В. Дюжев, інформаційне суспільство є ціннісно-смісловою реальністю, складно організованим соціально-правовим утворенням життя людей на всіх рівнях – від локального до глобального [10, с. 11]. Віртуальне суспільство також характеризується складно організованою формою існування людини. Люди об'єднуються у спільноти, обговорюють насущні проблеми, купляють (продають) товари, вчаться тощо. Таке суспільство володіє і цінністю, і певною реальністю. Однак це є життя в мережі, а тому віртуальне суспільство відзначається “несправжністю”, значним обмеженням фізичних можливостей. Іншими словами, віртуальне суспільство є похідним явищем від інформаційного суспільства. Створюючи всі умови для виникнення та існування віртуального суспільства, інформаційним суспільством обумовлюється закономірність: чим вищий рівень самого інформаційного суспільства, тим більш структуровано якісним буде віртуальне суспільство. Це, до речі, є ще одним показником прояву застосування інформаційних технологій.

Розглядаючи віртуальне суспільство, визначимо також аспект юридично-філософського змісту його існування. За словами І.В. Вишева та А.В. Святова, формування інформаційного суспільства – це насамперед прогресивний процес, який сприяє розширенню людської свободи [11, с. 114]. Віртуальним суспільством обумовлюється нова складова свободи – мережево-інформаційна свобода, яка полягає у вільному виборі людиною віртуального співтовариства, відборі на власний розсуд потрібної інформації, а також користуванні (без обмежень, але в межах законодавства) продуктами і товарами, які забезпечуються віртуальним суспільством. Фактично можна говорити, що в інформаційному суспільстві забезпечуються не тільки природні, політичні та соціальні права людини, а й мають місце та охороняються державою інформаційні права, у тому числі право на мережево-інформаційну свободу, яка уможлиблюється за допомогою існування віртуального суспільства.

Держава, що прагне досягти високого рівня інформаційного суспільства, повинна бути зацікавлена у співпраці з іншими державами, взявши за мету розширення інформаційного простору, більш повне застосування інформаційних технологій, всебічний розвиток віртуального суспільства. Подібний інтерес пояснюється такою особливістю, як глобальний характер інформаційного суспільства.

Як уже зазначалося вище, інформаційне суспільство не може обмежитися якоюсь територією, але рівні його різні. Причинами, за яких рівень інформаційного суспільства розвинутих країн відрізняється від інших, є:

- 1) незабезпечення органами державної влади фінансових ресурсів;
- 2) незацікавленість населення;

- 3) низький щабель інформаційної культури;
- 4) нормативне неврегулювання інформаційних відносин і відсутність національної стратегії;
- 5) невелика кількість інформаційно-комп'ютерних технологій;
- 6) незначний доступ до Інтернету;
- 7) незначні прояви вивчення та застосування можливостей інформаційної сфери в освіті;
- 8) низька якість життя та короткий строк середньої тривалості життя людини.

І щоб максимально згладити відмінності, передусім необхідна взаємодія різних держав. Одним із проявів такої взаємодії є безперервний культурно-інформаційний процес, що полягає в обміні важливої інформації про інформаційне суспільство. Так, наприклад, в Україні у свій час мав місце проект Британської ради “Бібліотеки в інформаційному суспільстві”, у ході якого проводилися зустрічі-дискусії, інформаційні дні та брифінги, семінари, здійснювалося формування ресурсної бази з актуальних питань розвитку бібліотечної справи й забезпечення вільного доступу до її використання, а також була реалізована програма видання британських книжок українською мовою, корисних для бібліотекарів та інформаційних працівників [12, с. 5].

Така співпраця набуває особливо актуального значення для України, адже становлення інформаційного суспільства в нашій державі носить дещо ситуативний та фрагментарний характер. Основними негативами (за Є.С. Цимбаленком) є: інформаційна нерівність, маніпулювання інформацією засобами інформаційно-комунікаційних технологій через збільшення обсягів інформації, психологічна прив'язаність особи до комп'ютера, залежність від засобів комунікації та іншої цифрової техніки, ототожнення особи з віртуальним образом у віртуальній реальності, зменшення рівня міжособистісного спілкування, стирання національно-культурних особливостей, нав'язування цінностей одних культур іншим [13, с. 64]. Крім цього, О. Олійник називає й інші: правова неврегульованість суспільних відносин, пов'язаних з формуванням, розвитком, використанням і захистом інформаційних ресурсів, безсистемний бурхливий стан інформації, окупованість українського ринку засобів інформатизації та захисту інформації іноземними фірмами, недостатній рівень фінансування науки, щоб витримати конкурентну боротьбу в інформаційно-технологічному секторі економіки [14, с. 100].

З огляду на таку ситуацію всебічне сприяння формуванню інформаційного суспільства є першочерговим завданням як для вищих державних органів, так і для решти суб'єктів інформаційних відносин. Деякі кроки у даному напрямі вже зроблено. Як відзначає А.М. Новицький, в Україні йде робота щодо нормативно-правового регулювання процесів суспільних відносин, пов'язаних із становленням і формуванням інформаційного суспільства в Україні. Даними нормативними актами визначено основні стратегічні напрями та поставлено завдання для всіх органів влади щодо реалізації загальнодержавної програми будівництва відносин, які будуть відповідати теоретичним баченням науковців щодо інформаційного суспільства [15, с. 189].

Таким чином, створення нової нормативно-правової бази, удосконалення існуючих актів значно покращують перебіг становлення інформаційного суспільства в Україні. Однак залишається досить багато аспектів, на які слід звернути увагу при переході до вищого щабля розвитку інформаційного суспільства.

Висновок.

Інформаційне суспільство – новий етап розвитку людської цивілізації. Багато країн тільки починають прямувати до нього. Разом з тим, це невідворотний процес, який, однак, у кожній державі має свій шлях. Інформаційне суспільство, перебуваючи у стані

свого становлення, на даний момент не може мати наукової дефініції, яка задовольняла б різні галузі науки. Проте інформаційне суспільство має низку особливостей, які потребують подальшого дослідження. Такі дослідження є вкрай актуальними для України, оскільки інформаційне суспільство в державі тільки починає формуватися.

Використана література

1. Горошко Е. Интернет и становление информационного общества в Украине / Е. Горошко : збірник наук. праць [“Соціальні виміри суспільства”]. – 2009. – Вип. 1 (12). – С. 407-416.
2. Дудко О.С. Феномен терміна “інформаційне суспільство” в міжнародній інформаційній політиці // Інформаційне суспільство. – 2011. – Вип. 14. – С. 66-71.
3. Дубов Д. В. Інформаційне суспільство в Україні : глобальні виклики та національні можливості : аналіт. доп. / Д.В. Дубов, О.А. Ожеван, С.Л. Гнатюк. – К. : НІСД, 2010. – 64 с.
4. Новицька Н.Б. Право і мораль як соціальні регулятори формування інформаційного суспільства в Україні // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2012. – № 1 (56). – С. 164-169.
5. Пюкке С. Информационное общество и проблемы социального развития. – Режим доступу : //www.i-u.ru
6. Яскула С. Общества в новом информационном пространстве : збірник наук. праць : [Міжнародний науковий форум : соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент]. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 2. – С. 235-249.
7. Кушакова-Костицька Н. Від свободи слова – до інформаційного суспільства // Право України. – 2004. – № 7. – С. 129-133.
8. Колодюк А.В. Інформаційне суспільство : сучасний стан та перспективи розвитку в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук / А.В. Колодюк. – К., 2005. – 20 с.
9. Бурый-Шмарьян О.Е. Непотребители информации (причины их появления, категории, характеристики) // Проблемы информационного обеспечения фундаментальных и прикладных научных исследований. – М., 1983. – Ч. 1. – С. 37-89.
10. Дюжев Д.В. Інформаційне суспільство: соціально-правова парадигма суспільного розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук / Д.В. Дюжев. – Донецьк, 2004. – 19 с.
11. Вышев И.В. Переход к информационному обществу – новый фактор решения проблемы практического бессмертия человека / И.В. Вышев, А.В. Святков : материалы научно-практической конференции (Екатеринбург, 17 – 18 декабря 2003 г.). – Екатеринбург, 2003. – С. 112-116.
12. Інформаційне суспільство : новини, інформація та досвід Великої Британії. – К., 2000. – 44 с.
13. Цимбаленко Є.С. Інформаційне суспільство : стан розбудови і проблеми // Інформаційне суспільство. – 2011. – Вип. 14. – С. 59-65.
14. Олійник О. Захист інформації в умовах інформаційного суспільства // Право України. – 2005. – № 10. – С. 100-103.
15. Новицький А.М. Правові передумови формування інформаційного суспільства в Україні // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2009. – № 4 (47). – С. 185-190.

~~~~~ * * * ~~~~~